

МУХАМЕТЖАНОВА ЖАДЫРА САЙЛАУБЕКОВНА

«Кәсіпорынның инновациялық дамуының басым бағыттары» (Алматы облысының тамақ өнеркәсібі саласындағы кәсіпорындар мысалында)

«6D050600 – Экономика» мамандығы бойынша философия докторы
(PhD) дәрежесін алу үшін дайындаған диссертациялық жұмысына

АҢДАТПА

Диссертациялық зерттеу тақырыбы. Инновацияны енгізу, өндірілетін өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың, инновациялық даму мен табыстылық деңгейінің жоғары қарқынына жетудің бір ғана тәсілі ретінде қарастырылады. Дамудың инновациялық бағытына өту, өнеркәсіптің секторларын қайта жаңғырту ретінде және олардың инновациялық белсенділігінің өсуін қарастырады. Осы мәселелерді шешу мақсатында Қазақстан Республикасы тұңғыш Президентінің Жарлығымен 2015-2019 жылдарға арналған индустриялық-инновациялық дамытудың мемлекеттік бағдарламасы (ИИДМБ) бекітілді. Оның мақсаты еңбек өнімділігін арттыруға және өңделген тауарлар экспортының көлемін ұлғайтуға бағытталған өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілігін екпінді ынталандыру болып табылады.

ҚР-ның 2020-2025 жылдарға арналған ИИДМБ-да инновациялық қызметті жетілдірудің басым бағыттары көрсетілген. Ендігі міндет осы басым бағыттарды жүзеге асыруды жетілдіру болып отыр.

Тиімді инновациялық даму экономиканың басым бағыты және еліміздің стратегиялық міндеттерінің бірі болып табылады. Елімізде инновациялық үрдіске негізделген кәсіпорындарды ұтымды ұйымдастыру, мемлекет деңгейінде инновациялық саясатты қалыптастыру және жетілдіруді талап етеді.

Қазақстанның нан өнімдерін өндіру саласы тамақ өнеркәсібі мен агроөнеркәсіп кешені саласының негізгі және әлеуметтік маңызы бар саласына жатады. Нан – стратегиялық және күнделікті тұтынатын азық-түлік өнім түріне жатады. Сонымен қатар, адамның физиологиялық тұрғыдағы қажеттіліктің 40%-ын қамтамасыз етеді.

Қазақстанда ғылымды дамытудың 7 басымдықтарының бірі – АӨК тұрақты дамыту және ауыл шаруашылығы өнімдерінің қауіпсіздігі болып табылады.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін (АӨК) дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында басты міндет етіп қойылды. Себебі, халықты адам өміріне қауіпсіз тамақ өнімдерімен қамтамасыз ету үшін олардың сапасы жоғары, табиғи, бағасы қолжетімді болуы тиіс. Нан өнімдерінің сапасын, тағамдық құндылығын арттыру және

ассортиментін кеңейту қазіргі уақытта нан пісіру кәсіпорындарының маңызды мәселелерінің бірі. Осыған байланысты, нан өнімдерін өндірудің тиімді тәсілдерін жасауға бағытталған инновациялық зерттеулер өзекті болып табылады.

Сондықтан ұсынылып отырған диссертациялық зерттеу тақырыбы жоғарыда аталған мемлекеттік бағдарламалар құжаттарында көрсетілген міндеттерді негізге ала отырып таңдалып алынды.

Диссертациялық зерттеудің мақсаты. Қазақстандағы нан өнімдерін өндіруші кәсіпорындарының инновациялық дамуының басым бағыттары бойынша кешенді талдау нәтижесінде ғылыми-тәжірибелік ұсыныстарды әзірлеу.

Зерттеудің міндеттері. Зерттеу жұмысын жүргізу барысында келесі міндеттерді шешу көзделді:

– «инновациялық қызмет» және «инновациялық даму» түсініктерінің теориялық негіздерін зерделеу;

– зерттеу гипотезасы негізінде кәсіпорынның еңбек өнімділігіне инновация әсерінің эконометрикалық моделін әзірлеу;

– корреляциялық-регрессиялық талдау негізінде кәсіпорындардың инновациялық қызметіне әсер ететін факторлардың көп факторлы регрессия моделін құрастыру;

– ҚР тамақ өнеркәсібінің Алматы облысының нан өнімдерін өндіретін кәсіпорындарының қазіргі экономикалық жай-күйіне баға беру;

– нан өнімдерін өндіретін кәсіпорындардың инновациялық дамуының теориялық–әдістемелік аспектілерін анықтау;

– инновация негізінде нан өнімдерін өндіретін кәсіпорындардың өндірісінің табыс көлеміне болжам жасау;

– Қазақстандағы нан өнімдерін өндіретін кәсіпорындардың инновациялық қызметін дамытудың басым бағыттарын ұсыну.

Зерттеу нысаны – Алматы облысының нан өнімдерін өндіруші кәсіпорындары.

Зерттеу пәні – нан өнімдерін өндіретін кәсіпорындардың инновациялық даму үдерісінде туындайтын экономикалық-ұйымдастырушылық қатынастар жиынтығы.

Теориялық және әдіснамалық негіздері. Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері ретінде шетелдік және отандық экономист ғалымдардың еңбектері, зерттеу мәселесі бойынша ізденушінің жеке зерттеулері, мамандар мен эксперттердің жеке шолулары алынды. Зерттеулер жүйелік тәсілдер негізінде жүргізілді. Қазақстандық экономикалық болмыстың әдістемелік ерекшеліктері мен қолданбалы негіздер дамуының әлемдік беталысы бірге қарастырылды. Нан өнімдерін өндіретін кәсіпорындардың инновациялық дамуы, инновациялық даму стратегиясын жоспарлау үрдісі жан-жақты қарастырылды.

Қолданбалы зерттеулер үдерісінде ізденуші заманауи талдау әдістері: эконометрикалық, экономика – математикалық, статистикалық, сандық, факторлық талдау әдістерін, алынған нәтижелерді салыстыру және болжау,

сауалнама жүргізу, кешенді экономикалық талдау әдістерін қолданды. Зерттеу нәтижелері Gretl бағдарламасы және SPSS пакеті негізінде орындалды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы:

– «инновациялық қызмет» және «инновациялық даму» түсініктеріне әдебиеттік шолу негізінде «инновациялық өнім» түсінігіне автордың өз көзқарасы берілді;

– инновацияның шағын және орта кәсіпорындардың еңбек өнімділігінің артуына оң әсері Gretl бағдарламасы арқылы бағаланды;

– тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық қызметіне әсер етуші факторлардың көп факторлы регрессия модельдері құрылып, кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейіне келешекке болжам жасалды;

– инновацияны (процесстік, өнімдік) енгізу негізінде нан және нан-тоқаш өндірісінің табысын болжаудың үлгісі әзірленді;

– кәсіпорынның инновациялық даму стратегиясын қалыптастыру үрдісінің схемасын әзірлеу негізінде автордың нан өнімдерін өндіруші кәсіпорындарда оны жүзеге асыру сызбасы ұсынылды;

– нан өнімдерін өндіретін кәсіпорындардың инновациялық қызметін дамытудың басым бағыттары бойынша ұсыныстар берілді.

Қорғауға шығатын негізгі тұжырымдар:

1) «инновациялық қызмет» және «инновациялық даму» түсініктерін зерделей келе «жаңа инновациялық өнім немесе жетілдірілген өнім» тұжырымына автордың өз көзқарасының берілуі;

2) инновация шағын және орта кәсіпорындардың еңбек өнімділігінің артуына оң әсерін тигізетіні Gretl бағдарламасында эконометрикалық модель арқылы бағалануы;

3) тамақ өнімдерін өндіруші кәсіпорындардың инновациялық қызметіне әсер етуші факторлардың көп факторлы регрессия моделінің құрылуы;

4) инновацияны енгізу мен факторлық талдау негізінде өндірістің табыс көлемінің артуын болжау үлгісінің әзірленуі;

5) нан және нан-тоқаш өнімдерін өндіретін кәсіпорындардың инновациялық қызметін дамытудың басым бағыттарын жетілдіру бойынша автордың ұсыныстарының берілуі.

Диссертациялық жұмыстың тәжірибелік маңыздылығы. Зерттеудің тәжірибелік маңыздылығы кәсіпорындарда тиімді инновациялық қызмет және инновациялық даму, басқару жүйесін құру үшін алынған нәтижелерді қолдану мүмкіндігіне байланысты.

Жұмыста ұсынылған инновацияның шағын және орта кәсіпорындардың еңбек өнімділігінің артуына оң әсерінің эконометрикалық моделі Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы № 1050 қаулысымен бекітілген ҚР индустриялық-инновациялық дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру барысында қолданылуы мүмкін. Атап айтсақ, 4 пункт «Бағдарламаны іске

асыру мақсаттары, міндеттері, нысаналы индикаторлары және нәтижелердің көрсеткіштері».

Еліміздегі нан өнімдерін шығаратын кәсіпорындар үшін ұсынылған инновациялық қызметті дамытудың басым бағыттары кәсіпорындарда инновациялық даму стратегиясын құру кезінде пайдаланылуы мүмкін.

Инновациялық жаңалықтарды өндіріске енгізуге байланысты нан және нан-тоқаш өндірісінің табысын болжаудың үлгісі «Алмалы Нан» ЖШС-нің тәжірибесіне енгізілді және нан өнімдерін өндіретін кәсіпорындардың өндірісті талдау немесе болжау кезеңінде қолдануға болатындығы көрсетілді.

Диссертациялық зерттеу нәтижелерінің апробациялануы. Жұмыстың нәтижелері бойынша 7 баспа табақ 10 ғылыми мақала басылымдарда жарияланған. Оның ішінде, халықаралық ғылыми-практикалық конференция жинақтарында 5 мақала, 4 мақала ҚР БҒМ БҒСҚК бекіткен журналдарда және біреуі Scopus базасындағы индекстелген халықаралық ғылыми журналда басылды.

Зерттеу гипотезасы негізінде ғылыми-тәжірибелік тұрғыда дәлелденген ғылыми жаңалықтары мен нәтижелері, атап айтқанда кәсіпорынның еңбек өнімділігіне инновацияның әсерін эконометрикалық модель арқылы бағалау нәтижелері «Central Asian Economic Review» ғылыми журналында, Web of Science базасында индекстелетін конференция жинағында және Scopus мәліметтер базасында индекстелген «Space and Culture» ғылыми журналында жарық көрген.

Қазақстандағы кәсіпорындардың инновациялық қызметіне әсер етуші факторлардың корреляция-регрессиялық талдауы «Статистика, есеп және аудит» тоқсандық ғылыми-практикалық журналында жарияланды.

Алматы облысының нан және нан-тоқаш өнімдері нарығын экономикалық талдау нәтижелері «Аграрлық нарық проблемалары» теориялық, ғылыми-практикалық журналында жарық көрді.

Өңдеуші өнеркәсіп салаларын индустриялық-инновациялық дамыту бағыттары «Қарағанды университетінің Хабаршысы» журналында басылып шықты.